

Абай атындағы Қазақ ұлттық педагогикалық университеті
Казахский национальный педагогический университет имени Абая
Abai Kazakh National Pedagogical University

ХАБАРШЫ ВЕСТНИК

«Филология ғылымдары» сериясы
Серия «Филологические науки»
Series «Philological sciences»
№ 2(84), 2023

**Абай атындағы Қазақ ұлттық педагогикалық университеті
Казахский национальный педагогический университет имени Абая
Abai Kazakh National Pedagogical University**

ХАБАРШЫ ВЕСТНИК

**«Филология ғылымдары» сериясы
Серия «Филологические науки»
Series «Philological sciences»
№ 2(84)**

Абай атындағы
Қазақ ұлттық педагогикалық университеті

ХАБАРШЫ
«Филология ғылымдары» сериясы
№2(84), 2023 ж.

Шығару жиілігі – жылына 4 нөмір.
2000 ж. бастап шығады.

Бас редактор:
филол.ғ.д., проф. С.Д. Абишева

Бас ред. орынбасары:
PhD, аға оқытушы А.А. Найманбаев

Ғылыми редактор:
PhD, қауымд. проф. м.а. Д.А. Сабирова

Редакция алқасы:
филол.ғ.д., проф. А.В. Танжарикова,
филол.ғ.д., проф. Б. Әбдіғазизұлы,
пед.ғ.д., профессор, ҚР ҰҒА корр.-мүшесі
Ф.Ш. Оразбаева,
филол.ғ.д., проф. Н.Ә. Ильясова,
филол.ғ.д., проф. М.Ш. Мусатаева,
филол.ғ.д., проф. Қ.Ө. Есенова,
филол.ғ.к., доц. А.Д. Маймакова,
PhD, аға оқытушы Н.Н. Конкабаева
филол.ғ.к., қауымд. проф. С.А. Жиренов,
филол.ғ.к., доц. М.Әуезов атындағы Әдебиет
және өнер институты С.В. Ананьева,
филол.ғ.д., проф., Эл-Фараби атындағы ҚазҰУ
Б.У. Джолдасбекова,
филол.ғ.к., доц., А. Байтұрсынов атындағы Тіл
білімі институты А.М. Фазылжанова,
PhD докторы, проф. И.З. Белобровцева
(Эстония),
филол.ғ.д., проф. Е.В. Казарцев (Ресей),
филол.ғ.д., проф. А.К. Киклевич (Польша),
филол.ғ.д., проф. Г.Л. Нефагина (Польша),
проф. Нонако Сусуму (Жапония),
PhD, проф. Роллберг Петер (АҚШ),
PhD, проф. О.М. Табачникова (Ұлыбритания),
филол.ғ.д., проф. Түркмен Фикрет (Түркия),
филол.ғ.д., проф. Л.Л. Шестакова (Ресей).

Жауапты хатшы:
PhD, қауымд. проф. м.а. С.К. Серикова

Техникалық хатшы:
филол.ғ.к., аға оқытушы М.М. Хавайдарова

© Абай атындағы Қазақ ұлттық
педагогикалық университеті, 2023

Қазақстан Республикасының
Мәдениет және ақпарат министрлігінде
2009 жылы мамырдың 8-де тіркелген
№10109-Ж

Басуға 08.09.2023. қол қойылды.
Пішімі 60x84 1/8. Көлемі 13,5 е.б.т.
Таралымы 300 дана. Тапсырыс 3.

050010, Алматы қаласы, Достық даңғылы, 13.
Абай атындағы ҚазҰПУ

Абай атындағы Қазақ ұлттық
педагогикалық университетінің
«Ұлағат» баспасы

МАЗМҰНЫ
СОДЕРЖАНИЕ
CONTENT

ТІЛ БІЛІМІ
ЛИНГВИСТИКА
LINGUISTICS

Alkaya E., Pansat Zh. Etymological basis of the word *kök* in kazakh language 5
Алқая Е., Пансат Ж.М. Қазақ тіліндегі *көк* сөзінің этимологиялық негізі
Алқая Е., Пансат Ж.М. Этимологическая основа слова *kök* в казахском языке

Кабдулова К.Л., Тунгатова Л.Ж. Екіжақты салыстыру принципін іске асыру ("мейірімді" сөзінің мысалында)..... 13
Кабдулова К.Л., Тунгатова Л.Ж. Реализация принципа двусторонности сравнения (на примере слова «милостивый») **Kabdulova K., Tungatova L.** Implementation of the principal of two-sided comparison of the word «merciful»

Түркмен Ф., Саметова Ж.Ш. Түркі халықтарының наным-сенімдерге, түстер мен сандарға қатысты жер-су аттары..... 20
Түркмен Ф., Саметова Ж.Ш. Топонимы тюркских народов, относящиеся к верованиям, цветам и числам **Turkmen F., Sametova Zh.** Toponyms of the turkic peoples related to beliefs, colors and numbers

ӘДЕБИЕТТАНУ
ЛИТЕРАТУРОВЕДЕНИЕ
LITERARY STUDIES

Абишева С.Д., Смайлова Ж.А. Современная наука об интермедиальности как форме расширения литературного поля..... 28
Абишева С.Д., Смайлова Ж.А. Әдебиет аясын кеңейту формасындағы заманауи ғылым интермедиялық жайында **Abisheva S., Smailova Zh.** Contemporary science of intermediality as a form of expanding the literary field

Әбдіғазизұлы Б. Әр дәуірдің өзіне тән шындық бар 32
Абдигазизұлы Б. У каждой эпохи своя правда **Abdigaziuly B.** Each epoch has its own truth

Gierczynska D., Moldagali M. “White” and “black” images in the poetry of M.Makataev..... 37
Герчинска Д., Молдагали М.М. М.Мақатаев поэзиясындағы ақ пен кара түстерінің бейнесі
Герчинска Д., Молдагали М.М. Образы белого и черного цвета в поэзии М.Макаатаева

Казахский национальный педагогический университет имени Абая

ВЕСТНИК

Серия «Филологические науки»
№2(84), 2023 г.

Периодичность – 4 номера в год.
Выходит с 2000 года.

Главный редактор:

д.филол.н., проф. Абишева С.Д.

Зам. гл. редактора:

PhD, ст.препод. Найманбаев А.А.

Научный редактор:

PhD, и.о.ассоц.проф. Сабирова Д.А.

Члены редколлегии:

д.филол.н., проф. Танжарикова А.В.,

д.филол.н., проф. Абдигазизулы Б.,

д.пед.н., проф., член-корр. НАН РК

Ф.Ш. Оразбаева,

д.филол.н., проф. Ильясова Н.А.,

д.филол.н., проф. Мусатаева М.Ш.,

PhD, ст.препод. Конкабаева Н.Н.,

к.филол.н., ассоц. проф. Жиренов С.А.,

к.филол.н., доц., Институт языкознания

имени А. Байтурсынова

Ананьева С.В.,

д.филол.н., проф., КазНУ имени аль-Фараби

Джолдасбекова Б.У.,

к.филол.н., доц., Институт литературы и

искусства имени М.О.Ауэзова

Фазылжанова А.М.,

PhD доктор, проф. Белобровцева И.З.

(Эстония),

д.филол.н., проф. Казарцев Е.В. (Россия),

д.филол.н., проф. Киклевич А.К. (Польша),

д.филол.н., проф. Нефагина Г.Л. (Польша),

проф. Нонако Сусуму (Япония),

PhD, проф. Роллберг Петер (США),

PhD, проф. Табачникова О.М.

(Великобритания),

д.филол.н., проф. Туркмен Фикрет

(Турция),

д.филол.н., проф. Шестакова Л.Л. (Россия),

Ответственный секретарь:

PhD, и.о.ассоц.проф. Серикова С.К.

Технический секретарь:

к.филол.н., ст.препод. Хавайдарова М.М.

© Казахский национальный педагогический университет им. Абая, 2023

Зарегистрировано

в Министерстве культуры и информации РК
8 мая 2009 г. №10109-Ж

Подписано в печать 08.09.2023.

Формат 60x84 1/8. Объем 13,5 уч-изд.л.

Тираж 300 экз. Заказ 3.

050010, г. Алматы,
пр. Достык, 13. КазНПУ им. Абая

Издательство «Ұлағат»

Казахского национального педагогического университета имени Абая

Жумагулова Б.С. Лермонтовские традиции в лирике Н.Рубцова 44
Жумагулова Б.С. Н.Рубцовтың лирикасындағы Лермонтов дәстүрлері

Zhumagulova B. Lermontov's traditions in N.Rubtsov's lyrics

Ибраева Ж.Б., Орынханова Г.А. Идиостиль Агаты Кристи: неповторимая авторская индивидуальность 55

Ибраева Ж.Б., Орынханова Г.А. Агата Кристидің идиостилі: автордың қайталанбас тұлғасы

Ibrayeva Zh., Orynkhanova G. Agatha Christie 's idiostyle: unique author's personality

Тоқшылықова Г.Б., Казтаева А.Қ. Лирикалық проза және Мархабат Байғұттың “Әдебиет пәнінің періштесі” повесіндегі лиризм 61

Тоқшылықова Г.Б., Казтаева А.Қ. Лирическая проза и лиризм в повести Мархабата Байгута “Ангел предмета литературы”

Tokshylykova G., Kaztayeva A. Lyrical prose and lyricism in the story of Marhabat Baiguta “Angel literature”

ПЕДАГОГИКА МЕН ӘДІСТЕМЕ МӘСЕЛЕЛЕРІ ПРОБЛЕМЫ ПЕДАГОГИКИ И МЕТОДИКИ PROBLEMS OF PEDAGOGY AND METHODOLOGY

Атембаева Г.А., Абуова Б.П. Особенности этнокультурного компонента в преподавании русского языка в вузе 66

Атембаева Г.А., Абуова Б.П. Университетте орыс тілін оқытудағы этномәдени компоненттің ерекшеліктері

Atembaeva G., Abuova B. Features of the ethno-cultural component in teaching the russian language at the university

Larionova I., Kapysheva G. Pedagogical conditions of creating podcasts as a means of developing language..... 70

Ларионова И.Ю., Капышева Г.К. Тілді қалыптастыру құралы ретінде подкасттарды құрудың педагогикалық шарттары

Ларионова И.Ю., Капышева Г.К. Педагогические условия создания подкастов как средства формирования языка

АУДАРМАТАНУ ПЕРЕВОДОВЕДЕНИЕ TRANSLATION STUDIES

Konstantinova O. Transfer of stylistic devices in translation of belles-lettres 78

Константинова О.С. Көркем әдебиет аудармасындағы стилистикалық құралдардың берілуі

Константинова О.С. Передача стилистических приемов при переводе художественной литературы

Abai Kazakh National Pedagogical University
BULLETIN

Chief Editor

Doctor of Philology, Professor **Abisheva S.**

Deputy Chief Editor

PhD, senior lecturer **Naimanbaev A.**

Scientific editor

PhD, Associate Prof. **Sabirova D.**

EDITORIAL TEAM:

Doctor of Philology, Assoc. Professor

Tanzharikova A.

Doctor of Philology, Professor

Abdigaziuly B.

Doctor of Pedagogical Sciences, Professor,

Corresponding Member of the National Academy of Sciences of the Republic of Kazakhstan

Orazbayeva F.

Doctor of Philology, Professor **Pyasova N.**

Doctor of Philology, Professor

Mussatayeva M.

Doctor of Philology, Professor **Essenova K.**

Candidate of Philology Science, Associate Professor

Maimakova A.

PhD, Senior Lecturer **Konkabayeva N.**

Candidate of Philology Science, Assoc. Professor

Zhirenov S.

Ph.D. in Philology, Associate Professor, M.O.Auezov

Institute of Literature and Art **Ananyeva S.**

Doctor of Philology, Professor, Al-Farabi KazNU

Dzholdasbekova B.

Candidate of Philology Science, Associate Professor,

A. Baitursynov Institute of Linguistics

Fazylzhanova A.

Doctor of Philology, Professor (Russia)

Bakhtikireeva U.

PhD, professor (Estonia)

Belobrovtsseva I.

Doctor of Philology, Professor (Russia)

Kazartsev E.

Doctor of Philology, Professor (Poland)

Kiklevich A.

Doctor of Philology, Professor (Poland)

Nefagina G.

Master, Professor (Japan)

Nonako Susumu

PhD, Professor (the USA) **Rollberg Peter**

PhD, Professor (the UK) **Tabachnikova O.**

Doctor of Philology, Professor (Turkey)

Turkmen F.

Doctor of Philology, Associate Professor (Russia)

Shestakova L.

Executive Secretary

PhD, Associate Prof. **Serikova S.**

Technical Secretary

Candidate of Philology Science, Senior Lecturer

Khavaidarova M.

©Abai Kazakh National Pedagogical University,
2023

Registered in the Ministry of Culture and Information
of the Republic of Kazakhstan

8 May 2009 No10109-Zh/Ж

Signed in print 08.09. 2023.
Format 60x84 1/8. Volume 13,5
teaching and publishing lists.
Number of copies 300. Order 3.

050010, Almaty, Dostyk avenue 13, Abai KazNPU

Publishing House "Ulagat" of the Abai Kazakh
National Pedagogical University

Якимова М.В. Особенности ритмики ранних переводов
«Евгения Онегина» на белорусский язык..... 84

Якимова М.В. "Евгений Онегиннің" белорус тіліндегі
ерте аудармалары ырғағының ерекшеліктері

Yakimova M. Features of the rhythm of the early translations
of «Eugene Onegin» into the Belarusian language

ЖУРНАЛИСТИКА

ЖУРНАЛИСТИКА

JOURNALISM

Кадырова Г.Р., Адибаева Ш.Т. Глобальные и локальные
тренды журналистики: контент и стилеобразующие фак-

торы..... 100

Кадырова Г.Р., Адибаева Ш.Т. Журналистиканың жа-
һандық және жергілікті трендтері: мазмұн және стиль
факторлары

Kadyrova G., Adibayeva Sh. Global and local trends in
journalism: content and style-forming factors

Біздің авторлар..... 106

Наши авторы

Our authors

Кабдулова К.Л.¹, Тунгатова Л.Ж.¹

*¹Профессор, ¹старший преподаватель
¹Казахский университет международных отношений и
мировых языков имени Абылай хана,
Казахстан, Алматы, e-mail: lastochkanao@mail.ru*

РЕАЛИЗАЦИЯ ПРИНЦИПА ДВУСТОРОННОСТИ СРАВНЕНИЯ (НА ПРИМЕРЕ СЛОВА «МИЛОСТИВЫЙ»)

Аннотация

Цель данной статьи – характеристика слова «милостивый» в казахской лингвокультуре и выявление его соответствий в русском языковом сознании, исследование её языковой наполненности, а также идентификация лингвокультурной специфики данной языковой единицы.

Для представителей иной лингвокультурной общности (в данном случае русской) восприятие языковых единиц не совсем адекватно, что связано прежде всего с несовпадением лингвокультурного опыта представителей русской общности по сравнению с казахской. И в этом плане для сопоставительного лингвострановедения наибольший интерес представляют исследования казахских языковых единиц в сопоставлении с русским языком учащихся.

Слово «милостивый» относится к числу важнейших витальных ориентиров человека и поэтому закономерно получает в языке множественное лексическое и фразеологическое обозначение и объективируется ключевой лексемой «милость», иногда само же слово объективируется в поговорках, которые содержат ключевые лексемы.

Ключевые слова: принцип двусторонности сравнения, лингвокультурная общность, безэквивалентная лексика, милостивый, милосердие, ментальность.

К.Л. Кабдулова¹, Л.Ж. Тунгатова¹

*¹Профессор, ¹аға оқытушы
¹Абылай хан атындағы Қазақ халықаралық қатынастар және
әлем тілдері университеті,
Қазақстан, Алматы, e-mail: lastochkanao@mail.ru*

ЕКІЖАҚТЫ САЛЫСТЫРУ ПРИНЦИПІН ІСКЕ АСЫРУ ("МЕЙІРІМДІ" СӨЗІНІҢ МЫСАЛЫНДА)

Аңдатпа

Бұл мақаланың мақсаты – қазақ лингвомәдениетіндегі «мейірімді» сөзін сипаттау және оның орыс тілдік санасындағы сәйкестігін анықтау, оның тілдік толықтығын зерттеу, сондай-ақ осы тілдік бірліктің лингвомәдени ерекшелігін анықтау.

Басқа лингвомәдени қоғамдастықтың өкілдері үшін (бұл жағдайда орыс) тілдік бірліктерді қабылдау толығымен сәйкес келмейді, бұл ең алдымен орыс қоғамдастығы өкілдерінің қазақ тілімен салыстырғанда лингвомәдени тәжірибесінің сәйкес келмеуімен байланысты. Осыған байланысты салыстырмалы лингвистикалық зерттеулер үшін оқушылардың орыс тілімен салыстыра отырып, қазақ тілдік бірліктерін зерттеу үлкен қызығушылық тудырады.

«Мейірімді» сөзі адамның өмірлік маңызды белгілерінің қатарына жатады, сондықтан табиғи түрде тілде бірнеше лексикалық және фразеологиялық белгілерді алады және «мейірімділік» негізгі лексемасымен объективті болады, кейде сөздің өзі негізгі лексемаларды қамтитын поговоркаларда объективті болады.

Кілт сөздер: екі жақты салыстыру принципі, лингвомәдени қауымдастық, баламасыз лексика, мейірімді, мейірімділік, менталитет.

Kabdulova K.¹, Tungatova L.¹

¹Professor, ¹Senior lecturer

¹Kazakh University of the International Relations
and World Languages named by Abylai Khan,
Kazakhstan, Almaty, e-mail: lastochkanao@mail.ru

IMPLEMENTATION OF THE PRINCIPAL OF TWO-SIDED COMPARISON OF THE WORD «MERCIFUL»

Abstract

The purpose of this article is to characterize the word «merciful» in the Kazakh linguistic culture and identify its correspondences in the Russian language consciousness, research its linguistic fullness, as well as the identification of the linguistic and cultural specifics of the given language unit.

Representatives of a different lingvo cultural community (in this case, Russian), the perception of language units is not entirely adequate which is primarily due to the discrepancy between the lingvo cultural experience of the representatives of the Russian community compared to the Kazakh one. And in this regard, to present the studies of Kazakh language units in comparison with the Russian language ones is of great interest for comparative lingvo regional studies.

The word «merciful» is one of the most important vital reference points for a man and therefore naturally receives plural lexical and phraseological meanings and objectified by the key lexeme «mercy», sometimes the word itself objectified in the paremies, which contain key lexemes.

Keywords: principal of the two- sidedness of a comparison, lingvo cultural community, nonequivalent lexics, merciful, mercy, mentality

... И вот, скажи на милость!

*Бывает же так, что пристанет к тебе одно слово и не даёт покоя
К.Паустовский, Золотая роза*

Кіріспе. Сөз қадірін жете түсінетін, сөз мағынасына аса мән беретін кез-келген адам, төмендегі жолдарды жан-тәнімен сезіне алады, олар әйгілі чили ақыны, Нобель сыйлығының лауреаты Пабло Неруданың «Сөздерімен» үндестігін табады: «...Кім не айтса, соны айтсын, мен үшін бәрі, бәрі әлемде – сөздер, олар ән айтады, олар көтеріліп ұшады, төмендейді... мен оларға тағзым етемін... Мен оларды жақсы көремін, мен оларға жабысамын, мен оларды қуамын, тістелеймін, жұтамын... мен Сөзді сондай жақсы көремін... күтпеген жерден... және сол сөзді, мен ашкөздікпен күтемін, толықтай естимін, және ол маған қарай құлайды... Сөздер, сүйікті...олар дәл түрлі-түсті тастар сияқты жарқырайды, күміс балықтар сияқты шоршып шығады... Олар – көбік, жіп, металл, шық тәрізді...Мен аулайтын сөздер де бар... олар өте әдемі, мен оларды бірден өлеңге салғым келеді... мен оларды ұшып бара жатқанда ұстаймын, олар ызылдаған кезде мен оларды шап беріп, ұстап аламын, мен оларды ұстап аламын да, тазалаймын, табаққа салып алдыма қоямын, меніңше, олар шыны сияқты, олар дірілдейді, олар піл сүйегінен жасалған сияқты, олар өсімдіктерге ұқсайды, олар майлы, піскен жемістер сияқты немесе балдырлар сияқты, ағаттар сияқты, қара зәйтүн сияқты, содан кейін мен оларды араластырып, шайқап ішемін, мен оларды екі бетінен сипаймын, шайнаймын, әдемілеймін, босатамын ... Мен оларды өлеңде сталактиттерше біріктіремін, ағаштың ең кішкентай жылтыр бөліктері сияқты жайып, мозаика жасаймын, кеме апатына ұшырағандағы толқынның сыйы сияқты көмір кесектерінше төгіп тастаймын... Бүкіл ой – сөзде... тек бір сөз ауысқандықтан ғана немесе екіншісі оны күтпейтін және оған бағынбайтын сөз тіркесінің ортасында король сияқты орналасқандықтан барлық ой өзгеруі мүмкін... Сөздердің көлеңкесі, мөлдірлігі, салмағы, қауырсындары, шаштары бар, сөздерге бәрі жабысқан, олар ұзақ уақыт бойы өзендерде ағып жүргендіктен, олар елден елге саяхаттады, сондықтан тарам-тарам болып тамырға айналды... олар соншалықты ежелгі және жаңа туған нәрестелердей... Олар мәңгілікке көмілген табытта және енді ашыла бастаған гүлдің тостағанында өмір сүреді... » [1].

Адамдар сөз құдыретін ертеден-ақ байқаған. Ертедегі египеттіктер фараондар дәуірінде айтып кеткендей, әлемді айтылған сөздің және айтылмаған сөздің (ойдың) көмегімен Амон-Ра құдайы жаратыпты, ал Библияда былай дейді: «әуелгіде Сөз болған...». Сөз ғасырлар мен мемлекеттерді бастан кешірді. Оның тағдыры, қозғалысы, дамуы – «өткен күндерді» қайта құруға қажетті баға жетпес материал. Әрбір этнос өзінің әлеуметтік-практикалық қызметімен қоршаған материалдық, география-

лық, тарихи әлемге тең мағынада сөздердің бай және әр түрлі, дыбыстық үйлесімін жасады. Тіл дамуының әр кезеңі сөздің кең мағынасында сана деңгейіне сәйкес келеді. Тілдің ерекшелігі ұлттың тарихи және өмірлік жолының ерекшелігімен, дәстүрімен және практикалық қызметімен анықталады.

Материалдар мен зерттеу әдістері.

Басқа лингвомәдени қауымдастықтың өкілдері үшін (бұл жағдайда орыс) тілдік бірліктерді қабылдау толығымен сәйкес келмейді, бұл ең алдымен орыс қауымдастығы өкілдерінің қазақ тілімен салыстырғанда лингвомәдени тәжірибесінің сәйкес келмеуімен байланысты. Осыған байланысты салыстырмалы лингвистикалық зерттеулер үшін оқушылардың ана тілімен салыстыра отырып, тілдік бірліктерді – елтану ақпаратын тасымалдаушыларды зерттеу үлкен қызығушылық тудырады. Бұл жағдайда сөйлеу бөліктерін орыс тіліндегі аналогтарымен зерттеу маңызды рөл атқарады. Сын есімдердің лексикалық-семантикалық тобы ерекше қызығушылық тудырады, онда элементтер жиынтығы, олардың семантикасы мен қатынасы тарихи өзгермелі, бұл лингвистикалық шындықтардың тұрақсыздығымен анықталады. Баламасыз лексикада (тек осы мәдениетке тән шындық сөздері) ең алдымен негізгі ұғымдар көрініс табады. Е.В. Урысон «тұжырымдама /концепт/ – бұл тілдің тұжырымдамалық жүйесінің бірлігі, бірақ оны сөздің мағынасында да ажыратуға болады» деп жазады [2, 104]. Ю.С. Степановтың айтуынша, «тұжырымдама /концепт/ – бұл адам санасындағы мәдениеттің шоқтығы сияқты; мәдениет адамның психикалық әлеміне енетін нәрсе. Екінші жағынан, тұжырымдама /концепт/ – бұл қарапайым, қатардағы адам, ол «мәдени құндылықтарды жасаушы» емес – өйткені өзі мәдениетке енеді, ал кейбір жағдайларда оған әсер етеді. Терминнің өзіндік мағынасындағы ұғымдардан айырмашылығы, концепт тек ойланбайды, ол толғана да алады. Олар эмоциялардың, ұнатулар мен ұнатпаулардың, кейде қатығыстардың тақырыбы бола алады» [3, 40].

Ең алдымен, тұжырымдама – бұл табиғи тілдің лексемаларында (немесе лингвомәдениеттерінде) көрінетін белгілі бір мағына, ал лингвомәдениет «лингвистикалық және экстралингвистикалық мазмұнның диалектикалық бірлігін білдіреді» [4, 44]. Сөзжасамдық құралдар әлемді игеруде адам үшін практикалық маңызы бар осындай белгілер мен қасиеттерді өзектендіру қажет болған кезде бағалануы мүмкін шындықтарды білдіру үшін тартылады, бұл осы шындықтардың жаңа, утилитарлық мәртебеге ие болуын көрсетеді. «Реалий сөздер – бұл белгілі бір халықтың, елдің тарихына, мәдениетіне, өміріне, өмір салтына тән және басқа халықтарда кездеспейтін зат, ұғым, құбылыс ...» [5, 3].

Нәтижелер және талқылау. Сапаны, мінезді білдіретін сын есімдердің ішінде «мейірімді» және «сүйкімді» сын есімдері ерекше маңызды мағынаға ие, өйткені олар тілде, көбінесе тұрақты тіркестерде көрінетін ассоциациялардың ең көп санын тудырады. Сонымен қатар, бұл лингвомәдениеттер қазіргі орыс тіліндегі сөздердің ең көп санаттарының бірі болып табылады: сөйлеу ағынында қолдану бойынша зат есім мен етістіктен кейін үшінші орында. Олардың мәндерінің өнімділігін анықтау үшін біз Ю.Н. Караулов ұсынған алты қадамдық ережені қолдандық:

«Тәжірибе көрсеткендей, сөздіктегі кез-келген екі сөзді байланыстыратын тізбек әрдайым бола бермейді, бірақ ерікті түрде таңдалған сөздер үшін ол ешқашан жалпы элементке дейін алты қадамнан аспайды» [6, 77-бет]. **Мейірімділік** (милость) – бұл күрделі, көп қырлы құбылыс, ол орыс және қазақ тілдерінде әртүрлі тәсілдер арқылы мағыналарды білдіреді, бірақ соған қарамастан, ол осы мәдениеттердің тілдік санасында ішінара сәйкес келетін белгілі бір құрылымға ие. Қазақ және орыс лингвомәдениеттерінде мейірімділіктің нақты белгілері: 1) мейірімді, қайырымды көзқарас; 2) қайырымдылық, сыйлық; 3) адамға жанашырлық пен нақты көмек көрсетудің адамдық әрекеті; 4) жанашырлық, кешірімділік.

Қазақ тіліндегі **мейірімділік** – рақым, синонимдері – қайыр, қайырым, мейірім, шапағат, шарапат. Араб тілінен аударғанда **рақым** келесідей керемет қасиеттерді білдіреді, мысалы мейірімді (қайырымды), мейірім, қайырым, аяушылық, кешірімділік. Сондай-ақ, Рахим, Рақым – мұсылман адамның аты, араб тіліндегі мағынасы «мейірімді», «қайырымды», «жүрегі жұмсақ». Рахим, Рахима есімдері ер адамға және әйел адамға қойылады. 2018 жылы құрастырылған аттардың танымалдылығы рейтингінде осы аттар 522-орынды иеленген. Рахим, Рахима деген аттар Шығыста, сондай-ақ Орта Азияда, Египетте, Үндістанда, Пәкістанда кеңінен танымал. Осы аттар өзбек, қазақ, шешен, татарлар арасында да өте жиі кездеседі. Ресейде бұл ат аса сирек қолданылады.

Қазақ тіліндегі *рақым ету* сөз тіркесінің орыс тіліндегі мағынасы «оказывать милость; щадить», *рақым етіңіз* – орыс тілінде «пожалуйста; милости просим», *рақым қылу* – «жалеть; проявлять жалость»; *рақым ойлау* – «оказывать милость»; *рақымы жоқ кісі* – «безжалостный человек». Осындағы маңызды компонент «рақымшылық» қазақ тіліндегі «қайырымдылық және көмек» мағынасында «оның рақымы шексіз емес» орыс тіліндегі «его милость не безгранична» сөз тіркесі арқылы нақтылана түседі.

Осы жерде «бол, ет, кел» көмекші етістіктерінің ролі туралы да баса айтуға болады. Берілген топтың етістіктері негізгі және көмекші болуы мүмкін. Кейбір ортақ қасиеттерімен қатар олардың өзіндік ерекшеліктері бар, әсіресе *бол* етістігі, алайда олар зат есімдермен бірге жиі қолданылу арқылы өнімділікке ие болып, күрделі етістіктерді құрайды:

Адам бол (будь человеком) ...ет...қыл.

Алаң болма (не беспокойся) ...етпе...қылма.

Дайын бол (будь готов) ...ет...қыл.

Мәз болды (ему это понравилось) ...етті...қылды.

Қарық болды ...етті...қылды.

Қорған болды (он стал защитой) ...етті...қылды.

Соңғы кездері көмекші етістіктер қатарына *істе* (*ic+te*) етістігін де жатқызып жүр. Әр түрлі сөздермен тіркесе отырып көмекші етістіктер бастапқы мағынасына мүлдем сәйкес келмейтін жаңа ұғымдарды құрайды: *Абай бол!* (Будь осторожен!). *Сақ бол!* (Береги себя). *Оқып бол!* (Дочитай до конца). Әрбір жаңа ұғым өзінше дербес мағынаға ие болуы маңызды. «бол» етістігі тілек білдіру үшін жиі қолданылады (тілек): *Абыройлы бол!* (Будь авторитетен). *Ақ жолтай бол!* (Да сопутствует тебе удача!). *Аққас, мұңсыз бол!* (Живи без печали до глубокой старости). *Ақ сақалды, сары тісті бол* (Долголетия вам!). *Ас дәмді болсын. Ас болсын. Дәм ганибет болсын* (Приятного аппетита!). *Балалы-шагалы бол. Көгенің қозылы болсын. Бақытты бол* (Будь счастлив!). *Бай бол. Қоржын тоқ болсын. Мал базарлы болсын. Бай болсын, төрт түлігі сай болсын* (Будь богат!). *Сау бол. Сәлемет бол. Сау-сәлемет бол. Бас аман болсын* (Будь здоров!). *Ақ жол болсын. Сапарың оң болсын. Қайырлы сапар болсын.* (Счастливого пути!). *Қоныс құтты болсын.* (Добро пожаловать!) *Босағаң берік, шаңырағың биік болсын. Қуаныш құтты болсын. Құдалықтарың мыңжылдық болсын* (пожелания молодым и сватам). *Таудай бол. Дәу жігіт бол.* (Расти большой!). *Ұлыс оң болсын, ақ мол болсын. Жасың құтты болсын* (пожелания при проведении Наурыз). *Ынтымақты бол* (Живите дружно!) және т.с.с.

Бұл етістіктер көптеген сөздермен қиылысады, олардың айналасында олар ерекше мәнге келеді және әртүрлі мағыналармен толығыады. Оларды асқан шеберлікпен, аса сақтықпен қолданудың мысалдарын қазақ жазушыларының барлық шығармаларынан табуға болады. Бұл жиілік осы сөздердің үлкен ролін көрсетеді. Олар рухтандырылған, стандартты емес эпитеттермен жанданған және орынмен, уақытпен, табиғатпен, адаммен, тіпті түспен байланысты, көбінесе символдық дыбысқа ие болады (*ақ мол болсын*; осындағы «ақ» (белый) сөзі – бақыт пен қуаныштың, тазалықтың, мінсіздіктің символы). Етістіктер «бол, ет, қыл» өздерінің кең ауқымды валенттілігімен және ассоциативтілігімен ерекшеленеді. Әрине, «бол» сөзі ғана емес, басқа сөздер де күтпеген қолданыстарға ие болады. Халық педагогикасында адамның сезіміне, санасына, мінез-құлқына әсер етудің ауызша формалары әр түрлі. Тұлғаға әсер етудің ауызша әдістері алуан түрлі және өте көп: *уещевание, уговор, разъяснение, приказ, просьба, поручение, поверье, приучение, наставление, пожелание, совет, намек, одобрение, благодарность, осуждение, упрек, укор, зарок, запрет, благопожелание, завет, заповедь, проповедь, исповедь...*» [212, с.138].

Бұл сөздердің негізгі мақсаты – есім негізді күрделі етістіктерді қалыптастыру. Мысалдар келтірейік:

1) *Алаң бол, ет, қыл, алаң болады, етеді, қылады, алаң болғай, еткен, қылған, алаң болар, етер, қылар, алаң болатын, ететін, қылатын, алаң болғалы, еткелі, қылғалы, алаң болма, етсе, қылса; алаң болмашы, етпеші, қылмашы;*

2) *Алаң бола көрме, ете көрме, қыла көрме, алаң бола қалды, ете қалды, қыла қалды, алаң болмай қоймайды, ете қоймайды, қыла қоймайды, алаң бола алмаймын, ете алмаймын, қыла алмаймын;*

3) *Алаң болатын еді, ететін еді, қылатын еді, алаң болған екен, еткен екен, қылған екен, алаң болғысы келмейді, еткісі келмейді, қылғысы келмейді, алаң болмаса – екен, етпесе екен, қылмаса екен және басқалар.*

Осылайша, қазақ тіліндегі ауызша сөзжасамның өзіндік ерекшеліктері бар. Етістіктер төрт түрлі жолмен: 1) әртүрлі аффикстердің көмегі арқылы; 2) сипаттама түрде; 3) әртүрлі түбірлердің көмегі арқылы; 4) көмекші етістіктер арқылы жасалады. Етістіктердің семантикасын зерттеудегі объективті қиындық олардың логикалық және пәндік мазмұнының сипатында жатыр. Қазақ етістіктері атауларға жиі ауысады және керісінше. Қазақ етістіктері неміс, француз етістіктері сияқты, анағұрлым абстрактілі сипатқа ие.

Барлық көмекші етістіктердің үйлесімділік ауқымы кең, нәтижесінде олар полисемантикалық болып табылады. Етістіктің нақты лексикалық мағынасы оны түсіндіретін сөздердің лексикалық

мазмұнының құрылымына да байланысты, яғни етістіктің мағынасы синтаксистік үйлесімділікпен тығыз байланысты. 16 негізгі топқа бөлінетін орыс тіліндегі етістіктердің жіктелуінен айырмашылығы, қазіргі қазақ тілінде жай-күйді, қалыпты білдіретін етістіктер ерекше топты құрайды, олар *қалып етістіктер* деп аталады. Оларға *жатыр* (лежит), *жүр* (ходит), *тұр* (стоит), *отыр* (сидит) етістіктері жатады.

Ұлттық менталитеттің ерекшеліктері белгілі бір халықтың фразеологизмдерінен көрінеді:

1. Рақым айлады – мерейі түсті, көңілі жібіді. *Наз етіп ғашықтығым айтылған соң, Көңіл аусын көз жасыма рақым айлап, Михнатты ауыр жүктер мойныма алып, Бір жанды құрбандыққа тұрмын сайлап.* (Ә. Тәң.).

2. Рақым айтты – жаны ашыр тілек білдірді. *Өсиетті мен айттым. Әркім оқып көрсеңіз. Үмітім бар сіздерден, Дұға қылып қойсаңыз, Рақым айтып біздерге* (Д.Б.).

3. Рақым етті (қылды). Рақымы (Рақымшылығы) түсті (келді) – мейірімі түсіп, жан ашырлық етті. *Жетімдер мұндай қорлық көріп жылаған соң, жасағанның сол жетімдерге рақымы түсіп, мен тірілдім, – дейді* (КЕ). *Рақымы түсті басына, Көзден аққан жасына* (АБ). *Бұл сөзіне кемпірдің, Енді бала сенеді. Көз жасына жылаған Рақымы келеді.* (АБ). *Менің рақымшылығым түсіп, сеңдердің биліктеріңді өздеріне бердім. Енді менен бұйымдарыңды сұраңдар* (КЕ). *Сан кісі мұнайсын, Сабырмен шыдайсың, Күйемін, жанамын, Еш рақым қылмайсың* (Абай). Абайдың сөздері мазмұнды және ақпараты мол (мұнда сөздің «салмағы» туралы айтуға болады («сөз салмағы»). Бір ғасырдан астам уақыттан кейін де оның тілі таңқаларлық заманауи әрі тұрақты. Тіпті тілдің ең өзгермелі саласы – лексикада Абай сөздерді нақты номинативті мағынада қолданылады. «Милость» – *рақым сөзі* (80 рет), *настроение – көңіл* (113 рет), Абайда бірнеше рет қайталанатындар эстетикалық, адамгершілік, тілдік тәрбиенің ең бай құралы болып табылады. Әдетте, бір мағыналы сөздер көп мағыналы болады. Осы контекстегі *милосердный* сөзі қазақ тілінде, Абайға дейін негізінен адамның сезімін білдірсе, қазір жеке және қоғамдық дүниетанымның ең кең аспектісін жеткізеді. Бір түбірлік жүйенің сөздері бай ассоциативтілікке ие, эмоционалды, мазмұнды және мәтіндік байланыстың маңызды құралы ретінде әрекет етеді: кезекті қайталау қабылдауға әсер ететін алдыңғы элементтерді еске түсіреді: *Мен жаралы жолбарысың, Жұрттың атқан оғы өтіп, Сен есірке, сорлы жасың, Шын сөзіме рақым етіп* (Абай). *Білесің, сен зерек, Мен пендеңе Болды деме, Кел, қарас, Ешкім сөгіс айтпас, Рақым қылсаң, кел ертерек!* (Абай) [8].

Абай поэзиясының түрлі-түсті, полифониялық бейнелі жүйесі органикалық тұтастық ретінде қабылданады. Бұл керемет табиғи лингвистикалық инстинктпен, дұрыс және нақты сөздерді шебер таба білумен түсіндіріледі. Абай тілі функцияларының көп мағыналылығы, олардың мазмұнының энциклопедиясы, әлеуметтік-эстетикалық және өмірлік маңыздылығы – ең бай қолтаңба тіл мен өмірдің түбірлік байланысын ашуға және әр сабақты ерекше эмоционалды-қанықтыруға, тіл жүйесінің формальды қасиеттерінен асып түсуге мүмкіндік береді. Басқа поэтикалық туындыларға назар аударған жөн: *И долго буду тем любезен я народу, Что чувства добрые я лирой пробуждал, Что в мой жестокий век восславил я свободу и милость к падшим призывал.* (Пушкин)

Пушкин өмір сүрген кезге қарағанда әлдеқайда қатал, адамзат тарихында бұрын-соңды болмаған жаппай қуғын-сүргінге толы біздің ғасырымызда, өз халқына қарсы биліктің миллиондаған құрбандары дәуірінде Пушкиннің құлаған адамдарға рақым етуге шақыруы елдің әрбір азаматының қоғамдық қызметінде үлгі болары сөзсіз.

4. Рақым шақат (шапхат) жоқ – мейірім, қайырым, бейіл жоқ. *Кешегі жүрген жан досым Айырып оны алдың сен, Рақым шақат сенде жоқ* (БЖ).

5. Рақымынан үмітті – қайырымынан дәмеленді. *Жалаңаш елден шыққан бір сорлымын, Жалғыз-ақ үміттімін рақымыңнан. Басымды алар болсаң, жылдам ашы, Бізғырық өтіп барады табанымнан.* (Ш.Ж.).

По милости – 1) кімнің, әлдекімнің, біреудің арқасында; 2) біреудің кінәсінен: *Как же, дожидайся, буду я молчать! По твоей милости все смеются надо мной.* (Островский. Доходное место). *По ее милости он стал и одеваться опрятно, и держаться прилично* (Тургенев, Дым).

Входит в милость, менять гнев на милость, сдаться на милость победителя – жауға, қарсыласқа ешқандай шартсыз берілу. **Скажи на милость, сделай (те) милость (одолжение)** – сыпайы өтініш білдіру; 2) өтінішке, ұсынысқа сыпайы келісім білдіру. *И вот, скажи на милость! Бывает же так, что пристанет к тебе одно слово и не даёт покоя* (Паустовский, Золотая роза). *Сделайте одолжение, милостивый государь, оставьте нас.* (Островский. В чужом пиру похмелье).

Милости просим – бұл сыпайы шақыру. **Просим к нашему шалашу** әзіл. – компанияға кіруге және қосылуға, үстелге отыруға шақыру.

Білім беру мен тәрбие мәселелері тұнып тұрған халық даналығы энциклопедиясы – мақал-мәтелдер. Қарастырылып отырған тақырып аясында олардың бірі: «рақымшылық кішіпейіл» дейді. Бұл бізге халықтың өмірлік тәжірибесіне негізделген дәстүрлі құндылықтар мен көзқарастар туралы қысқаша бейнелі түсінік беретін мақал-мәтелдерден [1] және нақыл сөздерден айқын көрінеді: «Милость подпора правосудию», «Милость смиряет», «Милость над грехом – что вода над огнём». «Милость велика, да не стоит и лыка», «Милость и на суде хвалится», «Болезному милость творить – с господом Богом говорить», «Насильно мил не будешь», «Милые бранятся (ссорятся) – только тешатся». Осыған байланысты мақал-мәтелдер тарихына тереңірек саяхат жасау өте пайдалы: **С милым** рай и в шалаше. Әзіл. Сүйікті адаммен кез-келген жағдайда және жерде жақсы. Осы әзілді ғашықтар немесе жас жұбайлар қандай да бір қиындықтарға тап болған жағдайларда айтылады (көбінесе тұрғын үй немесе қаржылық), бірақ олар осыған оңай төзеді. Осыған дәлел қанатты сөздердей болып кеткен, орыс ұлтының халық әніне айналған ақын Н.М. Ибрагимовтың «Русская песня» өлеңінен алынған жолдар: *Не ищи меня, богатый: Ты не мил моей душе. Что мне, что твои палаты? С милым рай и в шалаше!*

Синонимдермен, антонимдермен, мақал-мәтелдермен танысу студенттерді мәдени біліммен байытады, белгілі бір халықтың психологиясының ерекшеліктері, өмірлік құндылықтарға деген көзқарас туралы түсінік береді.

«**Милость**» сөзінің синонимдері – *амнистия, благо, благоволение, благодать, благодеяние, благожелательство, благоприятство, благорасположение, благосклонность, благостыня, благотворение, богослужение, взгода, возражение, дар.*

Егер орыс ғалымы В.Дальдің түсіндірме сөздігінде біз «милосердия» сөзіне мынадай аықтама кездестірсек: «Мейірімділік дегеніміз жанашырлық, аяушылық, іс жүзіндегі сүйіспеншілік, кез-келген адамға жақсылық жасауға дайын болу, мейірімділік, жұмсақтық», ал ғалым С.И. Ожеговтің түсіндірме сөздігінде: «Мейірімділік – бұл біреуге көмектесуге немесе біреуді жанашырлықпен, қайырымдылықпен кешіруге дайын болу» делінген.

Милосердие (мейірбандық) сөзінің синонимдері – *благосердие, благостыня, благость, гуманность, жалость, сердоболие, сердобольность, сострадание, сострадательность.*

Түсіндірме сөздікке сәйкес, мейірімділік – бұл адамға деген жанашырлық, мұқтаж адамдарға риясыз көмек көрсетуге дайын болу. Мейірімділік адамның мінезімен және оның тәрбиесімен анықталады. Сондықтан да мектеп қабырғасында баланың санасына мейірімділік пен жанашырлықтың не екенін түсіну маңызды. Сіз әдеби шығармалар мысалында мектеп жасындағы балаға жанашырлық таныта аласыз. Кейіпкерлердің мінез-құлқы және олардың қарым-қатынасы балаларға өзін-өзі қалай дұрыс ұстау керектігін, сондай-ақ мейірімділіктің не екенін жақсы түсінуге көмектеседі.

А.С. Пушкиннің «Капитан қызы» шығармасы адамға деген мейірімділік пен жанашырлық рухқа толы. Басты кейіпкерлер арасындағы қарым-қатынасты дамыту адамның қаншалықты жанашыр және мейірімді бола алатындығы туралы түсінік береді.

«Милосердный» сөзінің синонимдерінің саны – 36: *добрый, медицинский, чувствительный, гуманный, кроткий, милостивый, сердобольный, жалостливый, богоугодный, сострадательный, добро-сердечный, харитативный, любомилостивый, благоутробный, благоумильный, благосердый, благостынный, богарадный, безмездный, христарадный, милосердый, доброе сердце, милостынный, любезный, внимательный, благодарный, благой, человечный, отзывчивый, печальный, чуткий, доблестный, сердечный, жертвенный, врачебный, милостливый.*

«**Милость**» сөзіне қатысты бір түбірлі сөздер: *богомил, милашечка, милая, милейший, миленький, милка, мило, милованье, миловать, миловидный, милок, милосердие, милостиво, милостивый.*

Сөздер шындықтың әртүрлі құбылыстарын атауға ғана емес, сонымен қатар олардың арасындағы күрделі қатынастарды білдіруге мүмкіндік береді. Әр сөз сөзжасамдық мотивация қатынастарымен байланысты сөздердің ұясында белгілі бір орын алады. Мысалы, «милый» (қысқ.форм. мил) сөздің сөзжасамдық ұясын қарастырайық: *милочок, -чка – милаша; милашечка – милашка – милейший – милёнок; миленок – милёночек; миленький – милование – милованный; милованье – миловаться – миловидность – миловидный – милок – милосердие – милосердность – милосердный – милосердый – милосердствовать – милостивец – милостивица – милостивый – милостливый – милостынька – милостыня – милость – милочка – мил – сердечный друг – милуша- милушка – мил человек – милый.*

Милый. 1. Жағымды көрініс, даңқты. Сүйкімді күлімсіреу. Как она мила!

2. Құрметті, сүйікті (қарату кезінде). Милая мама! Сын есімде.; -ая, -ое, -ые; қысқ. Мил, милá, мило, мйлы и мйлы; салыстырыңыз. милée.

Төмендегі поэтикалық туындыларға да назар аударған жөн:

Для тебя я долю хмурую,

Долю-муку приняла.

Или любишь белокурую,

Или рыжая **милá**?

А.А. Ахматова, «Муж хлестал меня узорчатым...».

...Что всё, чем сердце дорожило,

Теперь стало для сердца яд,

Что для него страданье **мйло**,

Как спутник, собственник иль брат.

М. Ю. Лермонтов, «Оставь напрасные заботы...»

Но **мйлы** мне на розовом стекле

Алмазные и плачущие горы,

Букеты роз увядших на столе

И пламени вечерного узора.

И.Ф. Анненский, Его

Я удивляюсь, Господи, Тебе,

Поистине – «кто может, тот не хочет».

Тебе милы, кто добродетель корчит,

А я не умещаюсь в их толпе.

А.А.Вознесенский, Истина

Милостивый, милостивая, милостивое; милостив, милостива, милостиво (книжн.) – кешірімді-мейірімді, мейірімді-қолдаушы. Судьба была к ней **милостива**. **Милостиво** (үстеу) обойтись с кем-нибудь. (Ушаковтың сөздігі). Әрине, бұл жерде есте сақтайтын нәрсе, -ИВ- жұрнағы тек екпін арқылы жазылады (*игривый, учтивый*), ал -ЕВ- жұрнағы – екпінсіз жағдайда (рулевой, марлевый) болады. Бұл жерде «милостивый» және «ородивый» сөздері ережеден тыс қалады.

Қазақ тіліндегі «рақмет» – «спасибо» сөзі мына екі сөздің «рақым ет» – «помилуй» тіркесімі емес. Бұл сөз араб тіліндегі «рахмәтун» (немесе «рахмәатән») сөзінің қазақша нұсқасы. Мағынасы: мейірімділік, рақым. (қазақтарда «рахмет» деп айтылады, соңғы «үн» оқылмайды. Сондай-ақ «махаббатүн» сөзінде де, «үн» тіркесінен бас тарта отырып, жай ғана «махаббат» деп айтылады). Бұл сөз қазақ тілінде алғыс айту ретінде қолданылады. «Рахмет» деп, адамға алғыс айтып, біз оған: «Саған алланың рақымы болсын», – деп бата береміз. Сіз маған жақсы нәрсе жасадыңыз, мен соған жауап беремін, жақсылық беремін, ең жақсы сезімдерімді білдіремін. Бұл сөзді алғыс сөзі ретінде қолданудың мағынасы бар. «Рахмет» сөзінің артында қазақ тіліндегі дұға-тілек жатыр. Өздеріңіз білетіндей, қазіргі орыс тілінде тағы бір форма қабылданады: «спасибо». Егер сіз бұл сөздің шығу тегін түсінсеңіз, онда оны қолдану онша орынды емес сияқты. «Спасибо» – «Құдайды құтқар». Жиі қолданудың арқасында екі сөз бір сөзге біріктірілді. Орыс фонетикасының заңдарына сәйкес, кез-келген дыбыс үшін сөздің соңындағы позиция әлсіз. Ондағы дауысты дыбыстар азаяды (қысқа айтылады), үнді дауыссыз дыбыстар естілмейді және жоғалады. Дәл осы құбылыс «г»-де жүрді және «спасибо» болып шықты. Бұл сөзбен тұрақты тіркестер мен мақал-мәтелдерді еске түсірген жөн.

XVIII-XIX ғасырлардағы классикалық әдебиеттерде сіз іс жүзінде «спасибоны» таба алмайсыз: мұнда кейіпкерлер «алғыс айтамын», «алғыс білдіремін» деп жиі айтады. Өткен ғасырдың басына дейін дәл осы ризашылық білдіру формасы ең кең таралған және қолайлы болды.

Қазіргі этикетте мүлдем басқа ережелер жазылған, бұл сөз теріс мағынасын жоғалтты. Оған ешкім ренжімейді. Адамға ештеңе айтпай-ақ, оны ренжітуге болады. Сондықтан сіз жоғарыда айтылғандардың бәрін ескермеуге және өзіңізге ыңғайлы түрде алғыс айтуға болады. Сіз басқа сөз тіркестеріне жүгіне аласыз: «сіз өте мейірімдісіз», «бұл сіздің тарапыңыздан сүйкімді» және т. б. Ал енді адамға қалай алғыс айтамыз? Жауап сұрақтың өзінде тұр: «Сізге алғысым шексіз» деп айту.

Қорытынды. Тіл – ойлаудың бір түрі. Ең маңызды, түбір сөздер танымның психологиялық, дүниетанымдық аспектілерін қамтиды, ал әрбір гуманитарлық пән өмірлік қабылдау мен тәжірибеге байланысты этникалық із қалдырады. Сондықтан тілдік жүйелер ұлт психологиясын, оның өмір жолын білудің тұрақты құндылығы болып табылады. Демек, сөзжасамның күрделі бірліктері білімнің орасан зор тарихи, мәдени, психологиялық қабаттарын алып жүреді. Қазіргі өркениет әрбір тіл жүйесінің дамуына серпін береді. Дамыған тілдік құрылымдар коммуникативті, ғылыми және көркемдік маңыздылығымен өзара тең. Сондықтан ұлы Абай Пушкинді, Лермонтовты бір кездері олар Батыстың ақындарын аударғандай керемет аударған. Өздеріңіз білетіндей, сөзжасамда сананы тілдің құрылымымен байланыстыру идеясы айқын жүзеге асырылады. Адамның қоршаған әлеммен өзара әрекеттесуі, оның барысында оның танымы мен бағалауы жүреді, шындықтың құндылық көзқарасын қалыптастыруға әкеледі, оны бағалаушы субъектінің мүдделері тұрғысынан бағалау халықтың құндылықтар жүйесінің терең негізін құрайды және оның менталитетінің қалыптасуына әсер етеді.

Қолданылған әдебиеттер тізімі:

1. Неруда П. *Признаюсь: я жил. Воспоминания.* М., Политиздат, 1978.
2. Урысон Е.В. *Проблемы исследования языковой картины мира. Аналогия в семантике.* М.: Языки славянской культуры, 2003, 223 с.
3. Степанов Ю.С. *В трехмерном пространстве языка: семантические проблемы лингвистики, философии, искусства.* М., 1997.
4. Воробьев В.В. *Лингвокультурология (теория и методы).* – М.: Изд-во РУДН, 1997, 331 с.
5. Муллагалеева Л.К. *Реалии русской культуры.* Уфа, 2001.
6. Караулов Ю.Н. *Общая и русская идеография.* М.: Наука, 1976, 355 с.
7. Александрова З.Е. *Словарь синонимов русского языка.* – М.: Сов. Энциклопедия, 1971, 600.
8. Кунанбаев Абай. *Полное собрание сочинений.* Казгослитиздат. 1961, 693 с.

References:

1. Neruda P. *Priznayu: ya zhil. Vospominaniya.* M., Politizdat, 1978.
2. Uryson E.V. *Problemy issledovaniya yazykovoi kartiny mira. Analogiya v semantike.* M.: Yazyki slavyanskoi kultury, 2003, 223 s.
3. Stepanov Yu.S. *V trekhmernom prostranstve yazyka: semanticheskie problemy lingvistiki, filosofii, iskusstva.* M., 1997.
4. Vorobev V.V. *Lingvokulturologiya (teoriya i metody).* – M.: Izd-vo RUDN, 1997, 331 s.
5. Mullagaleeva L.K. *Realii russkoi kultury.* Ufa, 2001.
6. Karaulov Yu.N. *Obshchaya i russkaya ideografiya.* M.: Nauka, 1976, 355 s.
7. Aleksandrova Z.E. *Slovar sinonimov russkogo yazyka.* – M.: Sov. Entsiklopediya, 1971, 600.
8. Kunanbaev Abai. *Polnoe sobranie sochinenii.* Kazgoslitizdat. 1961, 693 s.

МРНТИ 16.01.33

10.51889/2959-5657.2023.84.2.003

Фикрет Түркмен¹, Жаңагүл Саметова²

¹Еге университеті, Филология ғылымдарының докторы, профессор,
Измир қаласы, Түркия

²Абай атындағы Қазақ ұлттық педагогикалық университеті, PhD доктор, аға оқытушы,
Алматы қаласы, Қазақстан

**ТҮРКІ ХАЛЫҚТАРЫНЫҢ НАНЫМ-СЕНІМДЕРГЕ,
ТҮСТЕР МЕН САНДАРҒА ҚАТЫСТЫ ЖЕР-СУ АТТАРЫ**

Аңдатпа

Ономастика, француз тілінде «Ономастика», ағылшын тілінде де «Ономастика» – яғни бұл бүкіл тілдердегі ономастика терминдерімен өрнектелген ғылым саласы. Бұл салаға тарих, география, дін, этнология және т.б. және негізінен лингвистика кіреді. Топонимдер мәдениеттің маңызды бөлігі болып

БІЗДІҢ АВТОРЛАР

Алкая Еркан – Фырат университеті, филология ғылымдарының докторы, профессор, Елязыг, Түркия, ealkaya16@gmail.com

Пансат Жансая Мусилхановна – М.Әуезов атындағы Оңтүстік Қазақстан университеті, филология мамандығының 2 курс докторанты, 94_jansaya@mail.ru

Кабдулова Карлыгаш Лекеровна – Абылай хан атындағы Қазақ халықаралық қатынастар және әлем тілдері университеті, филология ғылымдарының докторы, профессор, e-mail: lastochkanao@mail.ru

Тунгатова Галия Жолдыбаевна – Абылай хан атындағы Қазақ халықаралық қатынастар және әлем тілдері университеті, аға оқытушы

Константинова Ольга Сергеевна – **Торайғыров Университеті**, гуманитарлық ғылымдар магистрі, аға оқытушы, samaya_schastliv@mail.ru

Түркмен Фикрет – Еге университеті, филология ғылымдарының докторы, профессор, Измир, Түркия

Саметова Жаңагүл Шыңғысханқызы – Абай атындағы Қазақ ұлттық педагогикалық университеті, PhD доктор, аға оқытушы

Абишева Сауле Джунусовна – Абай атындағы Қазақ ұлттық педагогикалық университеті, филология ғылымдарының докторы, профессор, s.abisheva@mail.ru

Смайлова Жадыра – Абай атындағы Қазақ ұлттық педагогикалық университеті, 1 курс докторанты, smailova_zhadyra@list.ru

Әбдіғазизұлы Балтабай – Абай атындағы Қазақ ұлттық педагогикалық университеті, филология ғылымдарының докторы, профессор

Герчинска Данута – Слупск қаласындағы Помор университеті, Слупск, Польша, хабилизациялық доктор, профессор, danuta.gierczynska@apsl.edu.pl

Молдағали Мадина Бауыржановна – Абай атындағы Қазақ ұлттық педагогикалық университеті, докторант, оқытушы, mmoldagali@list.ru

Жумагулова Бакытгуль Сакеновна – Абай атындағы Қазақ ұлттық педагогикалық университеті, филология ғылымдарының докторы, доцент, bakitgul@inbox.ru

Ибраева Жанарка Бакибаевна – Абай атындағы Қазақ ұлттық педагогикалық университеті, филология ғылымдарының кандидаты, қауымдастырылған профессор, **igb1006@mail.ru**

Орынханова Гибадат Аманжоловна – Қазақ ұлттық қыздар педагогикалық университеті, қауымдастырылған профессор м.а., **gibatat_o@mail.ru**

Токшылықова Гульназ Базарбаевна – Абай атындағы Қазақ ұлттық педагогикалық университеті, аға оқытушы

Қазтаева Айымжан Қанатқызы – Абай атындағы Қазақ ұлттық педагогикалық университеті, 2-курс магистранты

Якимова Мария Владимировна – «Жоғары Экономика мектебі» ұлттық зерттеу университеті, Мәскеу, Ресей

Атембаева Гульнар Айдашевна – Абай атындағы Қазақ ұлттық педагогикалық университеті докторант, g.atembaeva@gmail.com

Абуова Бибижан Паркуловна – Абай атындағы Қазақ ұлттық педагогикалық университеті, аға оқытушы

Ларионова Ирина Юрьевна – Сәрсен Аманжолов атындағы Шығыс Қазақстан университеті, педагогика ғылымдарының кандидаты, профессор, cotedazur.riviera@mail.ru

Капышева Гульнар Кыдырбековна – Сәрсен Аманжолов атындағы Шығыс Қазақстан университеті, филология ғылымдарының кандидаты, профессор, gulnarkapysheva@mail.ru

Қадырова Галина Рабиковна – Сәтпаев Университеті, филология ғылымдарының кандидаты, қауымд. профессор, g.kadyrova@satbayev.university

Адибаева Шолпан Тимуровна – Кенжеғали Сағадиев атындағы Халықаралық бизнес университеті, филология ғылымдарының кандидаты, доцент, adibaeva13@mail.ru

НАШИ АВТОРЫ

Алкая Еркaн – Университет Фират, доктор филологических наук, профессор, Елязыг, Турция, ealkaya16@gmail.com

Пансат Жансая Мусилхановна – Южно-Казахстанский университет имени М.Ауезова, докторант 2 курса филологии, 94_jansaya@mail.ru

Кабдулова Карлыгаш Лекеровна – Казахский университет международных отношений и мировых языков имени Абылай хана, доктор филологических наук, профессор, e-mail: lastochkanao@mail.ru

Тунгатова Галия Жолдыбаевна – Казахский университет международных отношений и мировых языков имени Абылай хана, старший преподаватель

Константинова Ольга Сергеевна – Торайгыров Университет, магистр гуманитарных наук, старший преподаватель, samaya_schastliv@mail.ru

Туркмен Фикрет – Университет Еге, доктор филологических наук, профессор, Измир, Турция

Саметова Жаңагүл Шыңгысхановна – Казахский национальный педагогический университет имени Абая, доктор PhD, старший преподаватель

Абишева Сауле Джунусовна – Казахский национальный педагогический университет имени Абая, доктор филологических наук, профессор, s.abisheva@mail.ru

Смайлова Жадыра – Казахский национальный педагогический университет имени Абая, докторант 1-го курса, smailova_zhadyra@list.ru

Абдигазилулы Балтабай – Казахский национальный педагогический университет имени Абая, доктор филологических наук, профессор

Герчинска Данута – Поморский университет в Слупске, хабилитированный доктор, профессор, Слупск, Польша, danuta.gierczynska@apsl.edu.pl

Молдагали Мадина Бауыржановна – Казахский национальный педагогический университет имени Абая, докторант, преподаватель, mmoldagali@list.ru

Жумагулова Бакытгуль Сакеновна – Казахский национальный педагогический университет имени Абая, доктор филологических наук, доцент, bakitgul@inbox.ru

Ибраева Жанарка Бакибаевна – Казахский национальный педагогический университет им. Абая, кандидат филологических наук, ассоциированный профессор, igb1006@mail.ru

Орынханова Гибадат Аманжоловна – Казахский национальный женский педагогический университет, и.о.асс.профессора, gibadat_o@mail.ru

Токшылыкова Гульназ Базарбаевна – Казахский национальный педагогический университет имени Абая, старший преподаватель

Казтаева Айымжан Канаткызы – Казахский национальный педагогический университет имени Абая, магистрант 2 курса

Якимова Мария Владимировна – Национальный исследовательский университет «Высшая школа экономики», Москва, Россия

Атембаева Гульнар Айдашевна – Казахский национальный педагогический университет им. Абая, докторант, g.atembaeva@gmail.com

Абуова Бибижан Паркуловна – Казахский национальный педагогический университет им. Абая, старший преподаватель

Ларионова Ирина Юрьевна – Восточно-Казахстанский университет имени С. Аманжолова, кандидат педагогических наук, профессор, cotedazur.riviera@mail.ru

Капышева Гульнар Кыдырбековна – Восточно-Казахстанский университет имени С. Аманжолова, кандидат филологических наук, профессор, gulnarkapysheva@mail.ru

Қадырова Галина Рабиқовна – Сатпаев Университет, кандидат филологических наук, асс. профессор, g.kadyrova@satbayev.university

Адибаева Шолпан Тимуровна – Университет Международного бизнеса имени Кенжегали Сагадиева, кандидат филологических наук, доцент, adibaeva13@mail.ru

OUR AUTHORS

Alkaya Ercan – Firat University, Doctor of Philological sciences, Professor, Elazig, Turkiye, ealkaya16@gmail.com

Pansat Zhansaya – M.Auezov South Kazakhstan University, 2st year doctoral student of Philology, 94_jansaya@mail.ru

Kabdulova Karlygash – Kazakh University of the International Relations and World Languages named by Abylai Khan, Doctor of Pedagogical sciences, Professor, e-mail: lastochkanao@mail.ru

Tungatova Galiya – Kazakh University of the International Relations and World Languages named by Abylai Khan, Doctor of Pedagogical sciences, Professor,

Konstantinova Olga – Toraighyrov University, Master of Humanities, Senior Lecturer, samaya_schastliv@mail.ru

Fikret Turkmen – Ege University, Doctor of Philology, Professor, Izmir, Turkey

Zhanagul Sametova – Abai Kazakh National Pedagogical University, PhD, senior lecturer

Abisheva Saule – Abai Kazakh National Pedagogical University, doctor of philological sciences, professor, s.abisheva@mail.ru

Smailova Zhadyra – Abai Kazakh National Pedagogical University, PhD student 1st year, smailova_zhadyra@list.ru

Abdigaziuly Baltabay – Abai Kazakh National Pedagogical University, doctor of philological sciences, professor

Gierczynska, Danuta – Pomeranian University in Słupsk, Słupsk, Poland, dr.hab., professor, danuta.gierczynska@apsl.edu.pl

Moldagali Madina – Abai Kazakh National Pedagogical University, PhD Candidate, lecturer, mmoldagali@list.ru

Zhumagulova Bakytgul – Abai Kazakh National Pedagogical University, doctor of philological sciences, associate professor, bakitgul@inbox.ru

Ibrayeva Zhanarka – Abai Kazakh National Pedagogical University, Candidate of Philological Sciences, Associate Professor, igb1006@mail.ru

Orynkhanova Gibadat – Kazakh National Women's Teacher Training university, Candidate of Philological Sciences, acting Associate Professor, gibadat_o@mail.ru

Tokshylykova Gulnaz – Abai Kazakh National Pedagogical University, senior lecturer,

Kaztayeva Aiyimzhan – Abai Kazakh National Pedagogical University, 2nd year master's student

Yakimova Mariya – National Research University Higher School of Economics, Moscow, Russian Federation

Atembayeva Gulnar – Abai Kazakh National Pedagogical University, doctoral student, g.atembaeva@gmail.com

Abuova Bibizhan – Abai Kazakh National Pedagogical University, Senior Lecturer

Larionova Irina – East-Kazakhstan University named after Sarsen Amanzholov Candidate of Pedagogical Sciences cotedazur.riviera@mail.ru

Kapysheva Gulnar – East-Kazakhstan University named after Sarsen Amanzholov Candidate of Philological Sciences, gulnarkapysheva@mail.ru

Kadyrova Galina – Satpayev University Candidate of Philological Sciences Associate Professor, g.kadyrova@satbayev.university

Adibaeva Sholpan – UIB named after Kenzhegali Sagadiyev Candidate of Philological Sciences, Associate Professor, adibaeva13@mail.ru